

ВЕРСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ

Резиме: Још од најранијих времена људи су тражили основе – фундаменте свега што постоји. Тако је за Талеса основ свега била вода, за Анаксимена је основ свега био ваздух итд. За нас православне хришћане тај основ јесте Господ Исус Христос, он је гарант свега онога чему се надамо: „Вера је основ свега чему се надамо, потврда ствари невидљивих“ Јев 11,1. Фундамент, као нешто што дефинише наш живот, мора бити спознат у потпуности, јер у супротном слепо следовање појединим фундаментима може довести до проблема. Текст има за циљ да нас упозна са фундаментном као појмом и у оквиру тога да нам укаже на различита разумевања овог појма, јер због своје специфичности овај појам може бити посматран у позитивном или негативном контексту.

Кључне речи: фундаментализам, фундамент, фанатизам, метафизика, секуларизација, постколонијализам, глобализација, борбени конзервативизам, идеологија, традиционализам, антимодернизам

RELIGIUS FUNDAMENTALISM

Summary: Since the early days, people have been looking for bases of everything that exists. For example, Thales believed that the principle of everything was water. Anaximenes is known for his doctrine that air is the source of all things. Orthodox Christian think that Jesus Christ is the basis of everything. He is a guarantee that something will happen or be: „Now faith is confidence in what we hope for and assurance about what we do not see“ Hebrews 11,1. The foundation as something that defines our life, has to be known completely. If not, following or supporting something blindly may lead to the problem. The aim of the following text is to explain the meaning of fundamentalism and to point out different understandings of this term, because due to its specificity, this term can be viewed in a positive or negative context.

Key words: fundamentalism, fundament, fanaticism, metaphysics, secularization, postcolonialism, globalization, militant conservatism, ideology, traditionalism, anti-modernism

¹ Српска Православна Богословија Св. Кирила и Методија, Ниш, Србија
E-mail: acampirke91@gmail.com

Увод

Пред нама је једна савремена тема која је постала предмет занимања многих аутора. Као таква она захтева хитно разматрање, а самим тим и решавање проблема које са собом носи. Управо због тога, говорећи о фундаментализму, веома је битно указати да се ради о једном специфичном појму који се може схватити у позитивном и у негативном контексту. У раду је указано на низ мишљења појединих аутора који фундаментализам дефинишу на различите начине. Видећемо да у зависности са којим начином мишљења, појмом или околностима фундаментализам се доведе, зависи и његово поимање. Овај рад нема за циљ да изнесе неке готове закључке по овом појму, већ има да укаже на његову специфичност и различито поимање од стране аутора који су наведени у раду. У том погледу рад је подељен у два дела: у првом делу указали смо на појмовно одређење фундаментализма, док смо у другом делу пажњу посветили детаљној анализи верског фундаментализма и увидели са једне стране, са којим облицима је верски фундаментализам повезан, а са друге стране увидели да држање фундамента, не мора нужно имати негативну конотацију. У складу са тим, биће веома значајно да сагледамо овај појам не само у негативном контексту, већ и „позитивном“, јер држање основних верских догматских истина, за нас православне, не може се поистоветити са негативним контекстом овог појма. На крају, да ли држање фундамента своје вере, за православне хришћане може бити окарактерисано као „негативна страна религије“ или не.

Дефинисање појма фундаментализма

Пре него што изнесемо општу дефиницију овог појма, неопходно је да укажемо да се ради о једном веома специфичном појму, који унутар себе може да укључи многе друге. Управо због тога, овај појам оставља простора за различито разумевање, и као такав може бити посматран у негативном контексту (нарочито када се користи као *фундаментализам*, што у говорном језику, што код већине аутора у раду које смо навели) или у позитивном (када се говори о *фундаменту*). У првом, негативном контексту, као што ћемо даље у раду видети, фундаментализам се углавном доводи у везу са неким покретом који подразумева неку врсту тежње ка нечему, док у другом он подразумева држање неког начела (у погледу верског фундаментализма – истина своје вере) и не мора имати негативни контекст.²

2 Видети више: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.

Општа дефиниција појма фундаментализма коју налазимо код Хејвуда, била би да појам фундаментализам³ долази од латинске речи *fundmentum* што значи *основа* и означава начин мишљења у коме се одређена начела сматрају за суштинске истине, које без обзира на њихову садржину имају непроменљив и неприкосновен ауторитет (Hejvud 2005: 306). У контексту ове дефиниције можемо извести закључак да фундаментализам значи повратак на сигурност, повратак на сигурне темеље. Будући да фундаментализам може попримити различите облике, задатак социологије, као науке, био би да нам укаже на појавне облике фундаментализма, док би задатак теологије био да нам укаже на узрок, односно на онтологију фундаментализма. Колико је лако овај појам довести у однос са неким другим и тако га, не само дефинисати, већ и окарактерисати у складу са доведеним појмом, можемо видети на једном примеру уколико као један од узрока појаве фундаментализма окарактеришемо страх, тачније страх од несигурности. Ово нас даље може одвести до Фројда и његовог дела *Будућност једне илузије*. У складу са горе наведеним примером направимо малу дигресију како бисмо дефиницију фундаментализма и његов извор посматрали кроз Фројда и његово дело *Будућност једне илузије* (неопходно је истаћи да овде само истичемо Фројдово учење како би указали колико је једноставно овај појам довести у везу са другим као и да он због своје специфичности може попримити различите појавне облике, а да нам није циљ да сваки облик фундаментализма сагледамо кроз Фројда и његово учење). Посматрајући кроз Фројда појам фундаментализам у складу са његовим учењем могао би се сагледати кроз његове ставове о неурози, односно једној колективној неурози. То би по Фројду даље значило да фундаментализам значи покрет који не омогућује даљи развој човека, већ га враћа на темеље, односно на почетну тачку, где се мора слушати ауторитет и њему се повиновати.⁴

3 Алтернативни термини појму фундаментализам су: традиционализам, конзервативизам, ортодоксија, ревитализам... Међутим, слободно можемо рећи да ови појмови представљају нека од својства фундаментализма, а не да представљају алтернативу овом појму. Фундаментализам представља скуп ових термина, чиме се изражава његова специфичност.

4 За Фројда, религија има своје корене у људској беспомоћности при суочавању са спољашњим силама природе и инстинктивним силама унутар човека. Религија се појављује на раном стадијуму људског развоја када човек још увек не може да користи свој разум да би се носио са тим спољашњим и унутрашњим силама, он мора да их потискује или да овладава њима уз помоћ других афективних сила. Због тога, уместо преовладавања ових сила средствима разума, он их преовладава супротним афектима, другим емотивним силама чије су функције да потискују и контролишу оно, са чим он не може да се избори рационално. У овом процесу човек развија оно, што Фројд назива *илузијом* за коју је користио материјал из сопственог искуства као детета. Човек се бори са претећим силама на исти начин на који је као дете научио да се бори са сопственом несигурношћу, ослањајући се, дивећи се и страхујући од свог оца. Фројд пореди религију са опсесивном неурозом. Дакле религија би била бег у сигурност, повратак у

У овом контексту фундаментализам би представљао напад на човекову личност, односно напад на развитак његове личности. Позивајући човека да се строго држи фундамената, он му онемогућује да сопственим снагама спозна истину и да се развије – да преброди страх. Следствено томе, он се јавља као непријатељ либералних вредности и личне слободе.

Као што можемо да видимо, специфичност овог појма, омогућава да он лако може да се доведе у везу са многим учењима, ставовима итд. који га могу окарактерисати у складу са нечијим жељама. Због тога је неопходна опрезност приликом његовог дефинисања, јер узимајући горе наведену дигресију у којој смо указали како се овај појам може довести у везу са Фројдом и његовим ставовима, јасно је да се ми, као православни хришћани, са њима не можемо сложити. Довољно је у том контексту указати само на православно поштовање начела слободе које се у хришћанству узима као аксиом, а које се у Фројдовом, горе наведеном ставу губи.

Након ове дигресије, у којој смо покушали да укажемо на Фројдово поимање фундаментализма, желимо да укажемо на још једну могућу карактеристику овог појма у којој фундаментализам, може да са једне стране представља апсолутизовање створеног, док би са друге стране представљао неповерење према нествореном (у верском фундаментализму неповерење према есхатологији). То апсолутизовање значило би затварање у овосветскост, односно, у крајњој анализи, идолопоклонство. Апсолутизовање створеног истовремено сакати антропологију и истину о људској личности. Створено, као пропадљиво и пролазно, налази се унутар граница смрти. Према томе, оно не може човека да избави од страха од смрти и пружи му слободу и пуноћу, тачније, оно не може да му помогне у његовом усавршавању као личности. Међутим, уколико би имали ситуацију у којој би апсолутизовали нестворено, а са друге стране одбацили створено, опет би се нашли у проблему у којем би материју окарактерисали Платоновим термином: „тело је тамница/гроб душе“ (Platon 493a). Као што можемо да видимо, и у овом случају, потребно је свеукупно сагледавање у којем је обухваћено и тварно и нетварно, јер једнострано наглашавање може бити контрапродуктивно.⁵ У складу са тим износимо став Манзаридиса који истиче да: „несигурност и осећај празнине, који доводе до рађања фундаментализма, нису етичка већ онтолошка стања. Фундаментализам нема стварну онтологију, али му полази за руком да

сигурност, исто оно што би могао значити и фундаментализам. Више видети: Sigmund Frojd, „Будућност једне илузije“, у *Психологија масе и анализа ега – изабрани списи*, (ур. Mirjana Sovrović), Fedon, Beograd, 2006.

5 Да је целокупна творевина битна, јасно нам показује Христово васкрсење из мртвих четвородневног Лазара (Јн 11), а затим и Његово Васкрсење које је постало залог нашег Васкрсења (1 Кор 15).

убеди своје припаднике да, на место онтологије, прихвате морализам или деонтологију. Ту се налази његова главна заблуда и слабост, али одатле и извире његов фанатизам и непоправљивост“ (Манзаридис 2002: 164). Тако, човек везујући се за форму ограђује се објективним уверењима и подупире своју личну несигурност, пунећи се морализмима како би покрио своје унутрашње немире. Фундаментализам дакле створено уздиже на степен онтологије, и у том контексту и делује у садашњости. Ово би по Николају Берђајеву представљало фанатизам: „Фанатизам је психолошки повезан с идејом спасења или пропасти. Управо та идеја фанатизује душу. Постоји једно које спасава, све остало убија“ (Берђајев 1937: 3).

Даље фундаментализам је појам којим поједини аутори означавају један актуелни друштвено негативни феномен. Тако, политиколог Томас Мејер који је међу првима скренуо пажњу на фундаментализам у свету, фундаментализам дефинише на следећи начин: „Фундаментализам је самовољан сепаратистички покрет који – као стална супротност модерном процесу општег отварања у размишљању, делању, начинима живота и друштву – треба да поврати апсолутну сигурност, чврсто упориште, поуздану заштиту и јасну оријентацију путем ирационалне осуде свих алтернатива“ (Kincler 2003: 8). Код истог аутора налазимо и следећу дефиницију фундаментализма, у којој нам указује да је фундаментализам бег од несигурности у сигурност, бег у апсолутно упориште, упориште које се даје свакоме ко се придржава фундамената: „Фундаментализам је свесно бекство од индивидуалног размишљања, властите одговорности, обавезе доказивања, несигурности и отворености свих права важења, суверених потврда и животних форми, којима су мишљење и живот кроз просвећивање и савремени свет неповратно изложени, у сигурност и затвореност самоизабраних апсолутних фундамената. Пред њима престају сва питања, јер они пружају апсолутно упориште... Ко се њих не држи, не заслужује више никакво разумевање за своје аргументе, сумње, интересовања и права“ (Kincler 2003: 11).

Дефиницију фундаментализма доноси нам и политиколог Ендру Хејвуд. Као што ћемо видети Хејвуд у дефинисању фундаментализма истиче важност ауторитета којем су присталице неког фундаменталног покрета окренуте и који им пружа осећај сигурности. Том ауторитету, односно тим основама, тежи се из страха од промена, стога се они окрећу ка ауторитету ка темељима који нису подложни променама, који су чврсти и не променљиви: „Фундаментализам је стил мишљења у којем се извесни принципи признају као суштинске истине које, без обзира на њихов садржај, имају неоспоран и најважнији ауторитет. Стога различити фундаментализми имају мало или немају ничег заједничког, осим тога што су њихове присталице склоне

показивању озбиљности или жара, рођене из доктринарне извесности. Мада је обично повезан са религијом, фундаментализам се може наћи и у политичким веровањима. Чак и за либерални скептицизам се може рећи да садржи фундаментално веровање по којем у све теорије треба сумњати. Мада се овај термин често користи пежоративно како би означио нефлексибилност, догматизам и ауторитатизам, фундаментализам такође може бити израз несебичности и посвећености принципу“ (Hejvud 2005: 313).

Такође, примећујемо да код појединих аутора фундаментализам не мора увек имати негативну конотацију, неко може бити фундаменталиста и борити се за неке позитивне идеје. На пример, неко може бити фундаменталиста у борби за општо добро, за борбу против корупције, криминала итд. У неком друштву где је идеја правде изгубила свој смисао, враћање на фундаменте друштва у коме је правда имала своје место, фундаментализам и те како може имати свој позитивни значај. Осврнимо се у том контексту и на дефиницију фундаментализма коју износи Робин Скинер: „Фундаментализам је значио велико побољшање у друштву које је претходно било корумпирано у којем су се изгубиле вредности пристojности, поштења и поштовања. Он и данас настаје управо у ситуацијама екстремног моралног пропадања и оскудице, као једина могућност да се поново успостави ред... Нема смисла осуђивати оне који користе религијске идеје да би осуђивали друге. То би било затварање у исти тип ставова“ (Skinner, Kliz 2010: 284).

На основу горе изнетих ставова, може се видети да је свима њима заједничко да се овај појам, актуализује – рађа у временима економског, политичког, моралног посрнућа како државе тако и саме вере. Тражење излаза из таквих тешких историјско – политичких ситуација, готово по правилу води повратку у златно доба, када су првобитни принципи и правила давали смернице деловања пређашњем друштву. Овакве тенденције су по својој природи и логичне, јер у временима када се руше темељи друштва, или вере, првобитна правила која су их успоставила и омогућила њихово јачање и ширење, чине се као неопходна за поновно васкрснуће посустале конструкције. Тада се многи окрећу прошлости, са жељом да се из давних искустава и учења пронађу смисао и смернице деловања. Због тога су заговорници фундаментализма често оптуживани за отворено непријатељство према савремености, као заговорници повратка у прошлост, у којој нису били искварени извори и основи друштва и вере.

Још једна битна ставка на коју желимо да укажемо, када је у питању фундаментализам, јесте та да се он може посматрати као израз „метафизичке амбиције човека, амбиције да спозна основ и начела свих ствари“ (Џансар 1990: 19). Ако се осврнемо на историју философије и на њене почетке,

Талеса, Анаксимадра, Анаксимена, Хераклита итд., биће нам јасније шта се под горе реченим подразумева. Од свог најранијег доба, историја философије представља историју трагања за основом – фундаментом свега створеног. Па тако Талес је основу свега видео у *води*, Анаксимандар у *неограниченом* – које је назвао *апeјрон*, Анаксимен у *ваздуху* итд.⁶ Посматрано у овом контексту, фундаментализам јесте нешто што карактерише човека, који је трагао, трага и трагаће за основом свега.

Уобичајено је да се појам фундаментализам везује за религију, те отуда имамо *верски* односно *религијски фундаментализам*, који Клаус Кинцлер назива „тамном страном религије“ (Kincler 2003: 14), међутим то није појам који се везује само за религију, фундаментализам се везује и за политику, економију, философију и сваку другу науку.⁷ Како год, иако фундаментализам може попримити различите доктринарне форме, јасно је да фундаментализам обично настаје у друштвима где се јавља криза идентитета. Упркос свом, у основи, религијском пореклу, фундаментализам није чисто религијски феномен, нити политички или друштвени. Колевка фундаментализма, који претеће расте у нашем друштву, није структура друштва или његова политичка организација, већ човекова личност. Зато се, између осталог, не испољава само као феномен одређених религијских или социјалних група, већ и као стање које прожима читаво друштво и свакога понаособ (Манзаридис 2002: 164).

Као што смо у овом првом делу рада могли да приметимо, различито дефинисање појма *фундаментализам* од стране аутора, јасно нам показује специфичност овог појма који лако може бити доведен у везу са различитим ставовима, мишљењима, околностима и појмовима. На основу тога он може бити дефинисан и окарактерисан или у позитивном или у негативном контексту. У даљем делу рада указаћемо на везу фундаментализма са вером.

Верски фундаментализам

Приликом дефинисања самог појма фундаментализма, данас је уобичајено да се он посматра кроз призму вере и да се на основу тога доноси суд о њему. Довољно је на интернету у претраживачу откуцати

6 Више о томе видети у: Frederik Koplston, *Istorija filozofije – tom I*, Beogradski izdavačko – grafički zavod, Beograd, 1988.

7 Философ Ханс Алберт је као фундаменталистичке окарактерисао све философске правце који полазе од сигурне и недвосмислене спознаје. По његовом схватању, ту спадају сасвим различити начини мишљења као што су емпиријско бројање или мерење, логичке операције, марксистичка аргументација или хришћанска теологија. Он томе супроставља такозвани фибелизам као једину могућу научну спознајну форму која се одриче апсолутних вредности, не признаје никакве истине већ само доказане неистине и тражи отворени, не коначни, процес спознаје (Kincler, *Verski fundamentalizam*, стр. 11).

фундаментализам, како бисмо видели потврду ове наше тезе. Одмах ће изаћи на хиљаде садржаја који повезују појам фундаментализам са религијом. Имајући то у виду, неопходно је указати на шта се тачно мисли када се религија доведе у везу са овим појмом и да ли он позитивно или негативно делује на религију. Почећемо од дефиниције верског фундаментализма, затим ћемо указати на његов историјски развој, да бисмо након тога видели какав утицај он има на религију.

Као и код самог појма фундаментализма, где он може добити негативне или позитивне конотације, тако исто и верски фундаментализам може бити посматран на двојак начин. Ово свакако зависи од ставова, мишљења, појмова итд. са којим овај појам може да се доведе у везу. Управо због тога у наставку рада указаћемо на различите варијације овог појма. Верски фундаментализам назива се још и *религијски фундаментализам*. Религија и религијски фундаментализам имају дубоку унутрашњу повезаност. Правилно разумевање религијског фундаментализма изискује и правилно разумевање религије.⁸ Религија, као она која се јавља након пада, може се окарактерисати као оријентациони систем. Сличну дефиницију налазимо и код Фрома: „Религија је било који систем мисли и делања који дели нека група, која појединцу пружа оријентациони оквир и предмет обожавања“ (From 2015: 125). Како примећују многобројни аутори, тај оријентациони оквир може постати идеологија и тада се јавља негативна страна религије, *религијски фундаментализам*. Њега Армстронг карактерише као ратоборни облик побожности, као „верску традицију у стању рата“ (Armstrong 2007: 337), чији поборници сматрају да се боре за опстанак у једном непријатељском окружењу. У том контексту стоји и мисао професора Крстића: „То је одређено схватање религије које мобилише и групише људе против некога или нечега, а не за некога или нешто. Такво схватање и такви људи поистовећују зло са нечим конкретним, опипљивим, против чега се вреди борити и где сама та борба постаје знак спасења, док ће уништење тог објекта произвести спасење“ (Крстић 2012: 127). На основу оваквих гледишта, Клаус Кинцлер истиче да фундаментализам у религији обично означава негативну – тамну страну религије (Kincler 2003: 14), те на основу тога ретки су они који би пристали да се назову фундаменталистима.

Иако је уобичајено да се појам *верског фундаментализма* посматра у негативном контексту, овде се свакако морамо запитати да ли сваки *фундамент* у вери представља негативну страну религије? За нас православне, темељи наше вере представљају истине које имају за циљ спасење човека и света, и у том погледу свакако се не би могли назвати

8 Колико је битно правилно разумевање своје вере, говори нам чињеница да њено не разумевање, као што то можемо видети кроз историју, имајући у виду Крсташке ратове, може имати огромне последице.

тамном страном религије, већ насупрот нешто што можемо увек истаћи у првом плану и позитивном смислу. Због тога, је веома битно имати у виду да се под *тамном страном религије* подразумева онај фундаментализам који би у свом деловању у вери искључио начело слободе и љубави према свету и човеку и крајњој линији означио би погрешно разумевање своје вере.

Иако се фундаментализам сматра новим феноменом, он има веома старе корене. Те тако, професор Манзаридис, промишљајући о религијском фундаментализму, истиче да је формална указивања и оповргавања фундаменталистичких феномена вршио сам Господ Исус Христос у јудејском друштву свога времена. Јудеји, који су осуђивали Господа Исуса Христа да престапа Мојсијев закон и скрнави суботу, бивају изобличени Христом да апсолутизују текстове Писма, а не могу да схвате њихов дух: „Истражујете Писма, јер ви мислите да у њима имате живот вечни; а баш она сведоче о мени; и нећете да дођете к мени да имате живот“ (Јн. 5, 39-40) (Манзаридис 2002: 164). Међутим, историјски посматрано, генеза настанка појма *верског фундаментализма*, води нас у хришћанску мисао, и као појам он је означавао: „веровање које се заснива на Библији, као извору првог реда или фундаменту“ (Надџић 1990: 28). Фундаментализам се родио у Америци међу америчким протестантима, углавном баптистима и презвитеријанцима. Између 1910. и 1915. године евангелистички протестанти су, суочени са модерним интерпретацијама хришћанства, објавили низ памфлета под називом „основе“ у којима су подржавали непогрешивост или дословну истину Библије (Нејвуд 2005: 306). Они су 1919. године основали Светску асоцијацију хришћана фундаменталиста (World's Christian Fundamentals Association) и били су једини који су себе називали фундаменталистима. Основни циљ ове асоцијације био је борба против модерне науке на основу фундамената или фундаменталиних чињеница које су пронашли у буквалном и дословном тумачењу Светог Писма. Овај покрет показује непријатељство према модерни, па самим тим и према Дарвиновој теорији еволуције. Највећи удар овај покрет доживео је после тзв. Мајмунског процеса 1927. године у Дејтону, где се питање Дарвина нашло на суду. Фундаменталисти су изгубили тај спор, те су у јавности због тога били окарактерисани као назадни. Поновно оживљавање покрет је доживео педесетих година са Билијем Грејемом и његовом Електронском црквом, а најновији узлет се десио осамдесетих година повезивањем са политиком, и то са републиканском администрацијом Роналда Регана (Крстић 2012: 128). Религијски фундаментализам дакле, по речима Ендру Хејвуда, представља „чедо модерног света“ (Нејвуд 2005: 307). Из ових историјских чињеница можемо видети две основне карактеристике фундаментализма: а) повезаност са политиком, и б) антимодернизам.

Имајући у виду околности историјског настанка овог појма, Хејвуд истиче да постоје три фактора која доприносе ревитализацији религијског фундаментализма: 1) секуларизација 2) постколонијализам и 3) глобализација (Heјvud 2005: 307).

Професор Георгије Манзаридис промишљајући о фундаментализму, указује нам да он може бити повезан и са конзервативизмом, те стога он фундаментализам назива „борбеним конзервативизмом“ (Манзаридис 2002: 162). Док се конзервативизам ограничава на мирно одржање традиције, фундаментализам предузима њено динамично утврђење и истицање наспрам сила које он види да јој прете. Указујући на повезаност са конзервативизмом, професор Манзаридис истиче и разлике између фундаментализма и конзервативизма.

„Конзервативизам остаје посвећен прошлости, јер у њој лоцира истину, док се фундаментализам активира у садашњости, креће се ка будућности, истичући искључиве и неоствариве ставове из прошлости, борећи се против сваке силе која може да их угрози. Ни конзервативизам ни фундаментализам не представљају аутентичне феномене традиције. Први се прикива за прошлост и не интересује се за органско распрострањење традиције на садашњост и будућност. Други се интересује за садашњост и будућност, предузимајући њихово оживљавање непроменљивим ставовима из прошлости. Предање Цркве се, међутим, не прикива ни за прошлост, ни за садашњост, ни за будућност. Оно види време натопљавано вечношћу, види га као простор учешћа у вечности“ (Манзаридис 2002: 162).

Имајући у виду промишљање Георгија Манзаридиса, јано је да фундаментализам може да се доведе у везу са још једним појмом а то је *идеологија*. Идеологија настаје онда када се појединачни интерес класе, групе људи, намеће остатку друштва као једини начин његовог устројства (Дукић 2014: 129). Међутим иако идеологија може постати својство фундаментализма, она као и фундаментализам представљају нешто што је стране религији.

Још један од аспекта верског фундаментализма јесте тај да он може бити повезан и са традицијом. То коришћење традиције као оружија против модерности, јавља се као последица људског страха, страха пред новим. Тако прошлост постаје идеал будућности. Даља последица традиционализма јесте да он негира Предање. „Традиционализам негира промену као категорију живота, а Предање је укључује у себе“ (Крстић 2012: 132). На основу раније наведеног става професора Манзаридиса: „Предање Цркве се, међутим, не прикива ни за прошлост, ни за садашњост, ни за будућност. Оно види време натопљавано вечношћу, види га као простор учешћа у вечности“ (Манзаридис 2002: 162).

Традиционализам као својство верског фундаментализма даље води ка *гетоизацији религијске заједнице*, а та гетоизација даље значи неповерење према Истини у коју верујемо. Уколико би имали поверење у Истину у коју верујемо, не би долазило до гетоизације а самим тим ни до традиционализма и фундаментализма. „Уколико сматрамо да је неопходно сачувати откривену Божанску истину од критичког истраживања, тиме уствари показујемо своје неверовање. Такво истраживање ће, иако повремено ствара потешкоће, на крају допринети просијавању Истине Божије“ (Волфхарт 1996: 8). То би значило прихватити да свака епоха има своје добре и лоше стране, али је у свакој, засигурно, Бог присутан и делатан. Гетоизација се јавља и као последица заборављања есхатолошке перспективе, будући да се ниједна историјска форма са њом не може упоредити. Јавља се веће поверење у историју и у прошлост традиционалних форма него ли у есхатологију. „Традиционалиста свој идентитет црпи из историје, из једне секуларизоване есхатологије, где прошлост постаје будућност“ (Крстић 2012: 133).

Из претходно досад реченог, може се извести закључак да је још једна од карактеристика религијског фундаментализма *антимодернизам*. Фундаментализам би тако значео окретање леђа модерном свету. Модернизација се поистовећује са пропадањем побожности, коју нужно доноси безбожни секуларизам, док до препорода може доћи само повратком на дух и традиције давнашњег златног доба. Међутим, иако га карактерише антимодернизам, религијски фундаментализам се користи модерним достигнућима. И ту видимо један парадокс, да иако позива на очување традиције, религијски фундаментализам не заговара потпуни повратак њој, будући да се користи модерним достигнућима, као што су достигнућа у науци, технологији, економији итд. Све то указује нам да: „Фундаментализам изнова установљује религију у оквиру граница модерног доба, чак и када се хвата у коштац са модерним добом, у оквиру граница религије“ (Hejvud 2005: 316).

Као што смо могли да видимо религијски фундаментализам доведен у вези са: традиционализмом, конзервативизмом, гетоизацијом, антимодернизмом... углавном, код горе наведених аутора, може имати негативни контекст, и у том случају он представља бекство од проблема а не њихово решавање – бекство од садашњости у прошлост. На тај начин фундаментализам одбацује сваки стваралачки напор да се ухвати у коштац са неким друштвеним проблемом. Као решење, јавља се не бег, него суочавање са проблемом. Суштина једне религије функционише добро само онда када све њене основе функционишу равноправно. Због тога како не би говорили о фундаментализму у негативном контексту неопходно је да темеље/фундаменте своје вере спознамо у потпуности. То нас управо и

наводи на следеће питање: Да ли држање фундамената своје вере од стране једног верника мора нужно да га окарактерише као фундаменталисту у негативном контексту? Управо због тога, важно је указати, као што ћемо у закључку јасније видети, да овај појам (*фундамент*) не мора увек имати негативни контекст, нарочито ако говоримо о држањима фундамената своје вере. У том контексту послужићемо се једним примером који нам доноси Клаус Кинцлер: „Религија би се могла упоредити са оркестром у којем многобројни учесници подједнако доприносе извођењу симфоније. Фундаменталисти, да останемо у оквиру тог поређења, покушавају да буду прве виолине не базирајући се на остале инструменте“ (Kincler 2003: 24).

Закључак

Као што смо у раду могли да видимо, фундаментализам представља један веома специфичан појам који као такав може бити доведен у везу са многим другим појмовима, ставовима, мишљењима и као такав да добије жељену конотацију. Навођење различитих дефиниција овог појма имало је за циљ да нам укаже да у зависности од тога са чиме се овај појам доведе у везу, зависи и његова позитивна или негативна конотација. У том погледу, код наведених аутора могли смо да видимо различито поимање овог појма, било у позитивном било у негативном контексту. Међутим, узимајући у обзир чињеницу да већина њих овај појам посматра у негативном контексту, и да се у данашњем говору под овим појмом обично подразумева негативни контекст, дужни смо у закључку да укажемо како држање фундамента не мора нужно подразумевати нешто лоше и у складу са тим да се онај који их држи окарактерише као фундаменталиста у негативном контексту те речи, већ напротив да они унутар себе, својим садржајем могу садржати начело слободе и љубави. У том погледу, разматрали смо да ли држање основних верских начела, за православног верника представља нешто позитивно или негативно, као и да ли се наведени ставови по питању фундаментализма дословно могу применити на верска начела.⁹

За нас православне хришћане, „*Вера је основ свега чему се надамо, потврда ствари невидљивих*“ (Јев 11,1). Тај основ јесте Господ Исус Христос, он је потврда целокупне икономије спасења, и у том погледу не може се тај фундамент назвати негативном страном религије, јер он у себи укључује љубав Бога према човеку („Јер Бог тако заволе свет да је Сина својега Јединороднога дао, да сваки који верује у Њега не погине, него да има живот вечни“ (Јн 3,16). У раду смо могли да видимо ставове појединих

9 Овде се нећемо бавити детаљним образлагањем догмата православне вере, јер би то превазишло обиме овог рада, уместо тога указаћемо на поједине догмате који унутар себе укључују начело слободе и љубави Божије.

научника, који говоре да држање фундамента по дифолту представља неповерење према овосветском и да они лоше утичу на развитак личности. Уколико би овде погледали Свето Писмо, не бисмо могли да се сложимо са горе изнетим ставовима. Читаво Свето Писмо говори о икономији спасења, која не укључује само човека већ читав створени свет. У том погледу, спасење свакако представља иницијативу Божију, али иницијативу која поштујући слободу човека, представља сарадњу Бога и човека (видети Лк 1, 26-38). У том спасењу, развитак личности, не бива умањен, већ он долази у својој пуности. Да читав створени свет учествује у спасењу, може се најбоље видети и кроз Свету Литургију. Такође, једна од замерки овом појму јесте да држање фундамента представља њихово поштовање без обзира на њихов садржај. Православни хришћани, ни у овом погледу не би могли да се сложе са тим, јер основи наше вере су у складу са циљем постојања човека и света, а то је спасење света и човека. Црква је због тога, током историје сазивала саборе како би на њима саборно указала да наши догмати морају бити у складу са назначењем човека и света. Истовремено, на тим саборима, Црква је одбацила она учења која не би водила ка том циљу. На основу тога, за православне хришћане фундаменти морају имати и садржај који одише циљем хришћанског живота. Из ових неколико наведених ставова, јасно уочавамо да држање фундамента (основних верских истина) не може по дифолту бити окарактерисано као фундаментализам у негативном контексту. Односно, да није сваки верник који се држи фундамента своје вере по аутоматизму фундаменталиста у оном смислу разумевања овог појма који углавном указује на једну негативну конотацију.

Имајући то у виду, овде понављамо мисао професора Манзаридиса, а то је да колевка фундаментализма, није структура друштва или његова политичка организација, већ човекова личност (Манзаридис 2002: 164). Управо је човекова личност та која својом слободом може одлучити како ће се овај појам разумети и како ће се интерпретирати, односно да ли ће отићи у једну или другу крајност, и притом ставити по страни начело слободе и љубави према другом. У том контексту желимо да укажемо на поуку Св. Авве Доротеја, која нам може помоћи у разумевању како верник треба да држи своје фундаменте. У складу са тим говорећи о врлини као средини између крајности или тзв. *царском путу*, он истиче следеће: „Тако је храброст средина између плашљивости и напраситости (дрскости); смиреноумље је средина између гордости и човекоугодништва; слично томе побожност је средина између стидљивости и бестидности“ (Ава Доротеј: X, 5, 6). На основу става професора Манзаридиса, као и поуке Св. Аве Доротеја, можемо видети да је човекова личност крајња инстанца која одлучује како ће овај појам разумети и да ли ће им она својом слободном вољом одузети начело

слободе и љубави и у том погледу дати им другачије усмерење од онога које они својим садржајем имају.¹⁰ Ово би даље значило да је човекова личност одговорна да ли ће се поједини фундаменти окарактерисати кроз призму појма фундаментализма и тако схватити као „тамна страна религије“. Управо због тога, човек мора имати поверења у Истину („Ја сам пут, истина и живот“ Јн 14,6) у коју верује и не сме да јој одриче снагу истине коју она по себи има. Наравно овде морамо узети у обзир и речи апостола Павла: „Све ми је дозвољено, али све не користи; све ми је дозвољено, али не дам да ишта овлада мноме.“ (1Кор 6,12) и сагледати да оне јасно указују да постоје и друге ствари које могу постати наши фундаменти, и као такви задобити негативну конотацију, те због тога и бивају окарактерисани од стране апостола Павла као они који не користе човеку.

Јасно је да фундаментализам као појам одише својом специфичношћу и да се због тога међу онима који га дефинишу могу наћи не само различити већ и опречни ставови. Због тога било би интересанто спровести истраживање које ће показати шта је то што доводи до ревитализације фундаментализма и у том контексту сагледати његове позитивне или негативне конотације. Имајући у виду да је фундаментализам као појам, код већине горе наведених аутора, као и у говору, обично разумеван у негативном контексту, док се за фундамент то не може рећи, онда и овај рад можемо закључити речима да се не може сваки верник, који се држи својих фундамената, нужно и назвати фундаменталистом у негативном контексту, већ само верником који има веру у своје догмате.

Литература

- Поуке Аве Доротеја*, 2000. Манастир Хиландар, Хиландарски преводи бр.2.
 Александар Стојановић, „Плодови етике Светог Саве некад и сад: да ли су савремени Срби на путу који у живот води?“, *Црквене студије*, год. 2019. број 16.
 Armstrong Karen, 2007. *Bitka za Boga – fundamentalizam u judaizmu, krišćanstvu i islamu*, Sarajevo, Šahinpašić.
 Берђајев Николај, „О фанатизму, ортодоксији и истини“, преузето са сајта: <https://otacmilic.com/nikolaj-berdjajev-o-fanatizmu-ortodoksiji-i-istini-3/>
 Дукић Ненад, 2014. „Религија, религијски фундаментализам, православље, сличности и разлике“, *Религија и толеранција*, год 12. но. 21.
 Иван Клајн, Милан Шипка, 2006. *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.

10 Пример начела слободе и љубави можемо видети у Хиландарском и Карејском типичу Светог Саве, где он јасно истиче да се ти уставни непромењено држе, али са знаком „сем ако у болести неко падне“. То би био тај *царски пут* који подразумева поштовање живота. Више о овоме погледати: Александар Стојановић, „Плодови етике Светог Саве некад и сад: да ли су савремени Срби на путу који у живот води?“, *Црквене студије*, год. 2019. број 16.

- Kincler Klaus, 2003. *Verski fundamentalizam*, Beograd, Clio.
- Крстић Зоран, 2012. *Православље и модерност*, Београд, Службени Гласник.
- Манзаридис Георгије, 2010. „Опасност фундаментализма“, *Видослов*, год 17. број 50.
- Паненберг Волфхарт, „Како размишљати о секуларизму“, преузето са сајта:
http://www.academia.edu/9816606/Паненберг_Волфхарт_-_Како_размишљати_о_секуларизму_Таковац_превод
- Platon, Gorgija, 1968. *Gorgija*, Beograd, Kultura.
- Sigmund Frojd, 2006. „Budućnost jedne iluzije“, у: (ур. Mirjana Sovrović), *Psihologija mase i analiza ega – izabrani spisi*, Beograd, Fedon.
- Skinner Robin, Kliz Dzon, 2010. *Kako preživeti život*, Beograd, Odiseja.
- Frederik Koplston, 1988. *Istorija filozofije – tom I*, Beograd, Beogradski izdavačko – grafički zavod.
- Hadžić Mehmedalija, 1990. „Islamski odnos prema pretjerivanju u vjeri“, у: (ур. Nusret Čančar i Enes Karić), *Islamski fundamentalizam – šta je to?*, Sarajevo, Biblioteka preporoda i islamske misli.
- Hejvud Endru, 2005. *Političke ideologije*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Čančar Nusret, 1990. „Neki aspekti upotrebe termina fundamentalizam u društvenim znanostima i orijentalistici“, у: (ур. Nusret Čančar i Enes Karić), *Islamski fundamentalizam – šta je to?*, Sarajevo, Biblioteka preporoda i islamske misli.